УДК 82.09(03)(049.32)

В.Я. Бурбан

LEXICON, ЩО НЕ МАЄ АНАЛОГІВ

Ця незвичайна і, як на наші інтелектуально маловрожайні часи, дещо несподівана книга побачила світ у благословенних Чернівцях, що віддавна є однією з духовних оаз України. "Лексикон загального та порівняльного літературознавства" така назва нього понад 600-сторінкового фоліанта — витворений у Буковинському центрі гуманітарних досліджень лабораторією порівняльного літературознавства кафедри теорії та історії світової літератури Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича за участю інших наукових закладів України. Автор задуму і керівник проекту — доктор філології, глибокий дослідник і заповзятливий організатор А.Р.Волков, якому автор цих рядків, як колишній "спудей" Анатолія Романовича, складає слова щирого захоплення і вдячності. Переконаний, що до них приєднаються і всі небайдужі читачі.

Видання, здійснене за доброчинної підтримки Міжнародного фонду "Відродження", є першою спробою створення масштабного довідника, що містить статті як суто термінологічного, так і загальнотеоретичного характеру, що підсумовують тривалий історичний розвиток літературознавчої компаративістики — наукової дисципліни, яка вивчає явища мистецтва слова, зіставляючи їх з іншими подібними явищами в різних національних письменствах.

"Лексикон" не має аналогів ні у вітчизняному, ні в зарубіжному літературознавстві. Факт, до речі, непоодинокі й в інших сферах життя нашої молодої держави, — отож, не годилося б нам так по-мазохістськи вихльостувати себе батогами самоприниження і меншовартості.

У передмові до видання редакція зауважує, що „Лексикон" містить понад 800 словникових статей (обсягом від 10 до 300 рядків), значна частина яких відсутня в літературознавчих довідниках подібного типу і вперше вводиться в науковий обіг. Понад те вміщено багато нових — авторських термінів, а також термінів призабутих або досі вживаних лише в сучасній зарубіжній науці.

Понятійний ряд видання надзвичайно розмаїтий. Він охоплює статті з історії літературознавчої та фольклористичної науки від давнини до найсучасніших наукових шкіл, відображає теоретико-літературний досвід не тільки Заходу, а й Сходу, враховує явища релігійної літератури, широко представляє як літературні, так і фольклорні жанри, відображає паралітературні (тобто ті, що суперечили "офіціозу") явища.

На користь справі прислужився той факт, що авторський колектив та упорядники широко використали як вітчизняну практику укладання літературознавчих словників, так і досвід багатьох слов'янських та західноєвропейських країн.

Варто особливо наголосити, що поява "Лексикона" саме в Чернівцях — не випадковий епізод, а явище закономірне. Ще в 60-70-х рр. минулого століття кілька перевидань витримав "Словник літературознавчих термінів" чернівецьких літературознавців В.М. Лесина і О.С. Пулинця. Літературознавцем і фольклористом

© В.Я. Бурбан, 2007

першої руки був світлої пам'яті професор Роман Михайлович Волков — батько реалізатора "Лексикона". Є всі підстави вести мову про авторитетну чернівецьку літературознавчу школу. Авторитетну, зрештою, не лише на вітчизняних теренах.

Отже, новітній "Лексикон" — явище, так чи інакше підготовлене пошуками і знахідками попередників. Що в словнику вдалося і що не вдалося? Автор цього короткого відгуку свідомий того, що при уважному читанні фахівці, крім цілої низки прикрих коректорських і редакторських недоглядів. знайдуть у книзі й інші недоліки. Але одне не викликає сумніву маємо дослідження, яке для будь-кого, залюбленого в літературу, являтиме читання цікаве і захопливе, а зрештою, й корисне.

"Лексикон" — розумний і уважний провідник — веде нас до таємниць одного з найзагадковіших мистецтв — мистецтва слова. Слова, мовленого чи написаного в різні часи та епохи, в різному національному середовищі. Ґрунтовні статті присвячені вавилонсько-ассирійській, античній та латинській літературам, літературам арабо-мусульманської, африканської, балканської, балтійської, латиноамериканської, прибалтійської, скандинавської, слов'янської та інших культурно-літературних зон і регіонів. Знайдемо тут розповіді про біблійну, буддійську, єретичну, окультну літературу (навіть блазенську, не кажучи вже про масову), про Панчатантру, Коран, Велесову книгу, андеґраунд, колядки і коломийки, романи і романето, кумулятивну казку і купальські пісні, спірічуелз і шахрайський роман, ковані слова і суржик, екзистенціалізм і соціалістичний реалізм. На останньому, як відомо, виховувалися цілі покоління, хоч він був, за виразом одного американського критика, "баскетболом в інвалідних колясках". До речі, в статті, де соціалістичний реалізм потрактовується у якісному відношенні як другорядне явище, не розкрито природу і характер його гіпнотичної чи, точніше, наркотичної сили, тих його якостей, які прищеплювали читачеві почуття психологічної і соціальної захищеності, оптимізму і віри в соціалістичну, кому нісійчну ідею. Все це відчули на собі, я гадаю, і автори "Лексикону". — науковий багаж, "соціалістичний інтелект" яких виявився самодостатнім і після краху радянської системи. Категоричність суджень, властива ідеології соціалістичного реалізму, не є коректною і толерантною для сучасного дослідника.

Читання "Лексикона", як і кожного словника, можна починати з будь-якої сторінки, і читання те буде пізнавальне цікавим, одухотворюючим. Воно допомагає нам мислити широко і вільно, розсуває кордони нашого мислительного "я", вводить у наш інтелектуальний обіг десятки й сотні нових фактів, імен, понять, думок, більш чи менш доказових.

Скажімо, чи кожен з нас багато знає про українську школу в австрійській літературі? А це була численна й представницька група літераторів, переважно з Буковини та Галичини, що досить об'ємно висвітлювали не тільки українську тематику, а й зазнали українських творчих впливів. "Малоросійським Тургенєвим" називали Л. Захер-Мазоха, уродженця Львова, сина комісара галицької поліції, мати якого походила з українського роду і про якого німецька україністка А.-Г. Горбач писала: "Без пересади можна сказати, що в жодного німецького автора немає у творах з української тематики такого широкого вахляра (віяла, розмаїття. — В.Б.) українських елементів, не заторкнено так глибоко стільки сторінок з побуту, історії, релігії, політичної та соціальної проблематики, не вкраплено так багато українського

фольклору, як саме в Захер-Мазоха". Для Йозефа Рота — теж одного з найвидатніших австрійських письменників — Галичина була і подієвою ареною його книг, і особистим духовним універсумом, прихистком.

Якось мені довелося бути свідком дискусії з приводу літературно-художньої та естетичної вартості коломийок, цього національно своєрідного музично-поетичного жанру, названою опонентом, нічтоже сумняшеся, "низьким". У "Лексиконі" знаходимо досить грунтовну статтю, в якій коломийка поціновується як провідний жанр у місцевому пісенному фольклорі, а також наводиться той факт, що біля 30% поетичних текстів Т.Г. Шевченка написано коломийковим віршем (чи не з бойківським, карпатсько-верховинським походженням Тараса Григоровича пов'язана ця обставина?).

З цікавістю прочитується стаття "Онаціональнення" (автор А.Волков), присвячена актуальній темі національного забарвлення переспівів — "мандрівних сюжетів", "перелицьованих" і перекладних творів. Торкнувшись проблеми онаціональнення в різних жанрах і в різних літературах (навіть на Мадаґаскарі, де відома фраза з "Ревізора" звучить аж надто комічно: "... до нас їде ревізор з Антананаріву"), автор звертається до вітчизняного досвіду, наводячи, зокрема, і такий приклад. Крилов, запозичивши байку "Цикада і мурашка" у Лафонтена, перетворив цикаду на "стрекозу" ("Попрыгунья стрекоза лето красное пропела… Так поди же, попляши!"). Але ж, як відомо, "стрекоза" (бабка) і не співає, і не стрибає... Глібов переробив криловську байку на "Коника-стрибунця" і уник не тільки зоологічної помилки, а й надав творові українського колориту:

— Проспівав ти літо боже —
Вдача вже твоя така,
А тепер танцюй, небоже,
На морозі гопака!

…"Лексикон" — багатоаспектна і багатошарова енциклопедія літературознавчих термінів, серйозне наукове дослідження літературного процесу, закономірностей його розвитку. До творення словника долучилася велика група авторів — понад півсотні — і не лише з Чернівців, а й із Києва, Житомира, Івано-Франківська, Одеси, Дніпропетровська, Запоріжжя, Варшави, Кам'янця-Подільського, Ніжина.

Нині редакція працює над виправленим і доповненим виданням. Його чекають і філологи, і вчені-словесники, і студенти гуманітарних вузів, усі шанувальники художньою слова — інтелектуальна еліта України.

Стаття надійшла до редколегії 19.10.2006